

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE KADINLARIN EL SANATLARINA İLGİSİ

METİN YILMAZ*
TUĞBA VELİOĞLU**

Women's Interesting to Handicrafts in the period of Prophet Mohammed

Abstract: This research investigated the women's interesting to handicraft and skills in the period of prophet Mohammed. During this period, when undeveloped mass production and industrial fabric, satisfying of the essential needs like cloths and home textiles materialized by woman's like today. In addition to this they was also deal with alternative crafts like stitch, painting, spear made which needs handicraft skills. All of this efforts contributed to esthetic and financial development of Islamic civilization in formation stage.

Key Words: The Prophet Muhammed, woman, handicrafts, woven, leather.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ABD
[tahaeymen@hotmail.com]

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
[tugba.velioglu@hotmail.com]

Öz: Bu araştırmada Hz. Peygamber döneminde kadınların el sanatlarına olan ilgisi ve yetenekleri incelenmiştir. Seri üretim ve sanayinin gelişmediği bu dönemde kumaş, ev tekstili, kıyafet, gibi zaruri ihtiyaçların karşılanması bu gün olduğu gibi ağırlıklı olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, ince el becerisi isteyen dikiş, resim, mızrak yapımı gibi alternatif el sanatlarıyla da ilgilenmişlerdir. Bütün bu gayretler İslam medeniyetinin teşekkülü aşamasında maddi olduğu kadar, estetik kalkınmaya da katkı sunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Hz. Peygamber, kadın, el sanatları, dokuma, deri.

Giriş

El sanatları kişinin kendi elleriyle üretimde bulunduğu hobi ve faaliyetleri kapsayan bir sanat dalıdır. İşleme, süsleme gibi daha çok el emeği ile yapılan ve incelikle işlenen eserler el sanatı olarak isimlendirilmektedir.

El sanatlarının ıstılahi anlamına gelince: “Göz nurunun, ince zevkin, uzun sabrın, gönüllerde yatan düşüncelerin, sanat olarak ortaya dökülmesidir.”¹

Anadolu’da kadınların maharetli elleriyle işledikleri “El emeği, göz nuru” ürünler daha sonra sanayinin gelişmesi ve üretimin fabrikalaştırılması nedeniyle bitme noktasına gelmiştir. Lakin turistik gezilerde el işi ürünlerin tarihi geçmişine olan ilgi ve günümüzde dünyanın her yerinde “DIY (Do it Yourself) Project” olarak bilinen “Kendin Yap” akımı, kadınların el işi ve ev yapımı ürünlere olan merakını yeniden artırmıştır.

Yün eğirme, kıyafet ve halı dokuma geçmişten günümüze kadar kadınlar tarafından gerçekleştirilen birer el işidir. Erkekler daha ağır ve güç gerektiren işlerle uğraşırken, kadınlar sabır ve el mahareti gerektiren işlerle daha çok meşgul olmuşlardır. Nitekim temizlik işleri, yemek yapımı, çocuk bakımı, vb. nedeniyle evde daha çok vakit geçiren kadın, kendisine sınırlı olarak kalan boş vakitlerini de yine ev içerisinde el sanatlarıyla değerlendirmiştir. Hatta bazı kadınlar el işi ürünlerinden ev bütçe-

¹ <http://elsanatlari.nedir.com/#ixzz3XmstQKJe>

sine katkıda bulunmuşlardır. Bu araştırmamızda, Hz. Peygamber döneminde kadınların el sanatlarına olan ilgisini, dönemin el sanatlarında maharetli kadınlarını ve işledikleri ürünlerini ele alacağız.

El Sanatları

Hız. Peygamber döneminde el sanatları kadınlar arasında ihtiyaca dayalı olarak icra edilmekteydi. Üretimin insan gücüne dayalı olduğunu düşünürsek, ince iş ve zaman isteyen el işi ürünlerin ev kadınları tarafından yapıldığı sonucuna ulaşabiliriz. Toplumsal ve kültürel yapıya bağlı “toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü”² de bu durumu doğrular niteliktedir.

Elbise dikimi, söküklerin onarılması, ev eşyalarının ve çeyizlerin hazırlanması, vb. faaliyetler el becerisi ve incelikle hazırlanan ürünlerdir. Ayrıca bu ürünler her evde kadının hem maharetini göstermekte, hem de ona ev işinde kolaylık sağlamaktaydı. Nitekim bu dönemin becerikli olan kadınlarına “sananu’l-yedeyn”³ denilmekte, bu gibi kadınlar evlilikte tercih edilmekteydi.⁴

Hem ihtiyaca dayalı üretim yapmak, hem de zamanı faydalı kullanmak için kadınlar arasında yaygın olarak yapılan el sanatlarını tek tek başlıklar altında incelemek faydalı olacaktır.

Yün Eğirme ve Dokumacılık

Kadınlar arasında icra edilen en karakteristik el sanatı, yün eğirme ve dokumacılıktır. İbn Abbas’ın “Havvâ da bütün kadınlar gibi yün eğirir, dokur, hamur yoğurur ve ekmek yapardı.”⁵ şeklindeki ifadesinden Hz.

² Caroline Taborga ve BerylLeach , “Cins/ Toplumsal Cinsiyet”, *Cins Bakışı Sözlüğü*, çev. Ertuğrul Kürkçü, İstanbul, 2000

³ El becerilerinde yetenekli anlamında kullanılmaktadır.

⁴ Abdulkadir b. Ömer el-Bağdadî, *Hizmetu'l-Edeb ve Lubbu Lubabi Lisani'l-Arab*, tah. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1983, c. I, s. 283-284; Rıza Savaş, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul, 1996, s. 77.

⁵ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, İstanbul, 1991, c. I, s. 158; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Abdullah el-Kâdî, Beyrut, 1415, c. I, s. 45.

Havvâ'dan itibaren eski ve ortaçağlar boyunca yün eğirmenin çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet olduğu anlaşılmaktadır. Hatta yün eğirmenin kadınlara ait bir el işi becerisi olduğuna dair en güzel örnek Kur'an-ı Kerim'de geçen "...ipliğini iyice eğirip katladıktan sonra bozan kadın gibi olmayın"⁶ ayetidir.

Cahiliye döneminde de yün eğirme kadınların yapmış olduğu bir el sanatıdır. Câhiz'in aktardığı rivayete göre Hişâm b. Muğîre, Dubâ'a bt. Âmir'den evli olduğu Abdullah b. Cud'ân'dan boşanmasını ve kendisiyle evlenmesini istemiş, bunu duyan Abdullah b. Cud'an da boşanma şartını kabul edeceğini söylemiş ancak Hişâm b. Muğîre'ye yerine getirilmesi için güç şart koşmuştur. Abdullah koştuğu şartlar arasında Mekke'nin iki dağı arasına yetişecek uzunlukta eğirilmiş iplik olduğunu söyleyince Hişâm, Benû Muğîre kadınlarının istediği kadar iplik eğirebileceklerini ifade etmiştir.⁷

60

OMÜİFD

Hiz. Peygamber dönemi Arap yarımadasında yün eğirme ve dokumacılık, genellikle kadınların uğraş alanı içerisindeydi. Rivayetlerde yün eğiren kadın sahabelere rastlanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, yün eğirme anneden kıza aktarılan geleneksel bir ustalıktır.

Hayber Gazvesi' ne katılmış altı kadından biri olan Ümmü Ziyâd el-Eşceiyye'nin aktardığına göre Hiz. Peygamber başlangıçta kadınların bu sefere katılmasından rahatsız olmuştur. Ancak kadınların "Yün eğirip onunla Allah yolunda yardımcı oluruz. Okları (toplar gazilere) veririz, diye çıktık..." şeklindeki ifadesinden sonra onların sefere katılmasına izin vermiştir.⁸ Hiz. Aişe'nin "Kadının elindeki örekesi⁹, Allah yolundaki mücahidin

⁶ Nahl 16/92.

⁷ Câhiz, Kitâbu'l-Biğâl (Resâ'ilü'l-Câhiz, thk. Abdülemir Ali Mihennâ), y.y., 1988, "el-Kiyân", c. II, s. 149-150; bkz. Elnure Azizova, "Hz. Peygamber Dönemi Çalışma Hayatı ve Meslekler", İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2007, s. 171-172.

⁸ Hafız Ebu Dâvûd Süleyman b. Es'as, "Süneni Ebu Dâvûd", Kütübi Sitte Şerhi, İstanbul, 1992, Cihâd, 152.

⁹ İp eğirmek için kullanılan alet.

*elindeki mızraktan daha güzeldir*¹⁰ ifadesi kadınların elişleri ile olan ilgisi- nin ve becerisinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Nite- kim, Hz. Aişe bizzat Hz. Peygamber'e siyah yün bir hırka dokumuştur.¹¹

Eğirilen yünlerden ip, halat, kumaş, çuval, çadır vb. elde edilmesi söz konusu olduğunda temel ihtiyaçlar açısından yün eğirmenin önemli bir uğraşı olduğunu ve bu ihtiyacın kadınlar tarafından karşılandığını söyleyebiliriz.

Yün eğirme her tabakadan kadının uğraş alanıdır. Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'nin mensup olduğu Beni Sa'd'ın kadınlarının ekseriyeti yün eğirip iplik üretirlerdi.¹² "Hums sınıfı¹³ mensubu kadınların ihramlı oldukları sürece yün eğirip çadır veya gömlek dokumayacakları"¹⁴ şek- lindeki rivayet tersten okunduğunda cahiliye toplumunun imtiyaz sahibi kadınlarının da dokumacılıkla iştigal ettiği anlaşılmaktadır.¹⁵ Çünkü yün eğirme, sadece göçebe ve alt tabakadaki kadınlar arasında değil yüksek tabakadaki kadınlar tarafından da tercih edilen bir eliş sanatı olmuştur. Örneğin ileriki dönemlerde Emevi valisi Haccâc b. Yusuf'un hanımı Hind bt. Mühelleb b. Ebu Sufra'yı yün eğirirken görenlerin "*Sen bir yönetici kızı olduğun halde yün mü eğiriyorsun?*" şeklindeki sorusuna "*Resulullah'ın , 'Kadınlardan sevabı en yüksek olan kadın, gücü sürekli yerinde olan kadındır'* buyurduğu haberini aldım." şeklinde cevap vermiştir.¹⁶ Konuyu aktaran Kettânî, yün eğirmenin kadına psikolojik fayda sağladığını, evde kendi

¹⁰ Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi İbn Abdurabbih, *El-İkdü'l-Ferid*, Kahire, t.y. c. II, s. 258.

¹¹ Ebu Dâvud, *Sünen*, Libâs, 22.

¹² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 2003, c. I, s. 41.

¹³ "Ahmes" kelimesinin çoğulu olan bu kelime "dinde sağlamlık ve üstünlük" anlamlarına gelmektedir. Kureys'in ilk batıl adetlerinden biri olan asilzadelik iddiasıdır. Bkz. Şaban Özkavutcu, "Hums", *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2015, s. 198.

¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s.349; bkz. Azizova, *Meslekler*, s. 183.

¹⁵ Azizova, *Meslekler*, s. 183.

¹⁶ Nûreddîn el-Heysemî, *Mecma'uz-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, çev. Fikret Güneş, İstanbul, 2010, c. IV, s. 93.

kendine durup düşünmektense, böyle bir meşguliyetle zamanını değerlendirmiş olacağını ifade eder.¹⁷

Ümmü Seleme'nin de elinde kirmen¹⁸ ile sürekli yün eğirdiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Ümmü Seleme'ye neden yün eğirdiğini sorduklarında "O kendi kendine konuşmayı önler ve şeytanı kovar." cevabını vererek yukarıda Hz. Peygamber'den bildirilen hadisi söylediğini ifade etmiştir.¹⁹ Öyleyse, yün eğirme işlemi sadece ihtiyaçları karşılamak için değil, kaliteli zaman geçirmek için hobi olarak da yapılan bir el becerisidir.

Eğrilen yünlerin kıyafet ve diğer kullanım malzemelerine dönüştürülmesi dokumacılık sanatı ile mümkündür. Hayvancılık ve yün eğirmenin yaygın olduğu Arap toplumunda doğal olarak yün dokumacılığı gelişmiştir. Bir cuma namazında cemaatin çoğunluğunun yün elbise giymesi ve terle beraber bu elbiselerden yükselen kokunun rahatsızlık vermesi sonucu Hz. Peygamber, cemaatten cuma namazına guslederek ve en güzel kokuları sürünerek gelmelerini istemiştir.²⁰ Rivayetin devamında zamanla bolluğun arttığı ve insanların başka kumaşlardan elbiseler giydiği belirtilmiştir. Yün dokuma elbiselerin maliyeti hem ucuz, hem de her evde dokunması nedeniyle yaygındı.

Eğrilen yünler ip haline getirildikten sonra boyama işlemine tabi tutulmaktaydı. Boyanan renkli iplikler "ıhn" (ئهن) olarak isimlendirilir²¹ ve boyalı ipliklerle kumaşlar farklı desenlerde örülürdü. Elbiseler üzerindeki şekillere "rakm, veşy, debc, hıbr, nakş, hat, nemr, hulb, zıbric" gibi isimler verilmekle beraber bu şekillere sahip elbiselerden "merkur, müveşşâ, müdebbec, habîr(hubere), menkûş, muhattat, münemmer, münemmak, ve

¹⁷ Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdariyye*, çev. Ahmet Özel, İstanbul, 2003, c. II, s. 187.

¹⁸ Ağaştan yapılan ve elde yün eğirmeye yarayan basit bir alet.

¹⁹ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VIII, s. 429.

²⁰ İbrahim Canan, *Kütüb-ü Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Gusül, 3773.

²¹ Fatımatüz Zehra Kamacı, *Hz. Peygamber Devrinde Kadınlarmın Süslenmesi*, İstanbul, 2014, s. 181.

münemmem” gibi sıfatlarla bahsedilirdi.²² İmru’u’l-Kays şiirinde kabile reislerinin bu tür çizgili yün abalar giydiğinden bahsetmektedir.²³

Hanım bir sahabenin Hz. Peygamber’e kenarları beyaz, siyah yünden benekli bir elbise dokuduğu ve bu kıyafeti görenlerin çok beğendiği rivayet edilmiştir.²⁴ Ümmü Hâlid’in aktardığı bir rivayette de Hz. Peygamber’e siyah yünden üzerinde kırmızı ve sarı süslemeleri olan bir elbise verildiğini ve Hz. Peygamber’in bu elbiseyi kendisine giydirdiğini bildirmiştir.²⁵ Hz. Peygamber’in siyah yünden dokunmuş nakışlı bir elbisesinin olduğu, özellikle dışarı çıkarken bunu giydiği rivayet edilmektedir.²⁶

Bazı elbiselerin ve kumaşların üzerine hayvan desenleri işlenmekteydi. Örneğin, Hz. Peygamber’in kullandığı elbiselerin birinin üzerinde deve semeri şekillerinin bulunduğu belirtilmiştir.²⁷ Yine

²² Ebû Abdırrahmaân Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, Beyrut, 1988, c. III, s.218, c. IV, s.271, c. V, s.159, c. VI, s. 203, 299, c. VIII, s. 374; Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, 1997, c. II, s. 10, 278, 291, 351, c. III, s. 108, 168, c. VI, s. 258, 260, 261, 447. Geniş bilgi için bkz. Kamacı, *Süslenme*, s. 181.

²³ كَأَنَّ شَيْبًا فِي عِرَانِينَ وَيَلَهُ
كَبِيرٌ أَنَسَ فِي بَجَادٍ مَرْمَلٍ

“Sağanak yağmurun iri taneleri altındaki Sebir dağı, çizgili yün abasına bürünmüş (iri kıyım) bir kabile reisini andırıyordu.” *Yedi Askı*, çev. Nurettin Ceviz ve dğr., Ankara, 2010, s. 37, 50.

²⁴ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, “Sahihi Buhârî”, *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Buyû, 31; Hafız Ebu Abdillâh Muhammed b. Zeyd İbn Mâce, “Süneni İbni Mâce”, *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Libâs, 1; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zühri İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebir*, çev. Abdurrahman Elmalı ve dğr., İstanbul, 2014, c. I, s. 439.

²⁵ Buhârî, *Sahih*, Libâs 22, 32,188; Menâkıbu’l-Ensar 37, Edeb 17; Ebu Dâvud, *Sünen*, Libas 1.

²⁶ İmam Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac Müslim, “Sahihi Müslim”, *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Fezailu’s-Sahabe, 61.

²⁷ Müslim, *Sahih*, Libas, 36; EbûDâvud, *Sünen*, Libas, 5; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, c. III, s. 51.

kullandığı *Mudalla'* olarak adlandırılan elbisesinin üzerinde ince ve eğimli şekillerin var olduğu ifade edilmiştir.²⁸

Dokumacılık sadece kıyafet değil, başka malzemelerin imalatında da kullanılmıştır. Örneğin, çadır ve yiyecek, giyecek, vb. konulan torbalar da el işçiliği ile dokunmaktaydı. Râfi' b. Hadîc'in aktardığına göre Hz. Peygamber, develerin üzerindeki torbalarda kırmızı yünlerin çokluğunu görünce, sebebi tam olarak açıklanmasa da, bunları kullanmamaları konusunda orada bulunanları uyarmıştır.²⁹ Hz. Aişe'nin kurbanlık hayvanlara nişan ipleri ördüğü bilinmektedir.³⁰ İbn Mace'de geçen rivayette soğuktan korunmak için ayağa giyilen cevrebın yün ipten Şam işi dokuma olan çoraplar olduğu ve Hz. Peygamber'in bunu giydiği rivayet edilmektedir.³¹

El dokumaları dışında seri ve büyük çaplı dokuma tezgâhlarına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber ölmeden önce kendisine yeni bir elbise dikilmeye başlandığı lakin vefat ettiği için elbisenin yarım kaldığı ile ilgili rivayette elbisenin bir dokuma tezgâhında yapıldığı bildirilmiştir.³² Arap yarımadasının güneyinde ve kuzeybatısında dokuma tezgahlarının yaygın olduğu ve kadınların buralarda kumaş ürettiği kaynaklarda yer almaktadır.³³ Tebûk gazvesi sırasında Hz. Peygamber'in Maknâ Yahudileriyle yaptığı antlaşma maddelerinden birine "*Kadınları-*

²⁸ İmam Ahmed Muhammed b. Hanbel, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, Kütübi Sitte Şerhi, İstanbul, 1992, c. I, s. 280; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 133; Kamacı, *Süslenme*, s. 183.

²⁹ Ebü Dâvud, *Sünen*, Libâs 20.

³⁰ Ahmet Davutoğlu, *Sahihu Müslim Terceme ve Şerhi*, İstanbul, 1980, c. VII, s. 27; Mustafa Küçükosmanoğlu, Hz. Muhammed Zamanında Zanaâtlar, Konya, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 1989, s. 34.

³¹ Haydar Hatipoğlu, *İbn Mace Terceme ve Şerhi*, İstanbul, 1983, c. II, s. 220; Küçükosmanoğlu, *Zanaâtlar*, s. 4.

³² Kettânî, *et-Terâfîb*, c.II, s. 124.

³³ İbn Sa'd, *Tabakat*, c. I, s. 275, 341, : Rıza Savaş, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul, 2004, s. 191.

nın dokuduklarının dörtte birinin ödenmesi"³⁴ şartını koymuş olması toplumda kadınların dokumacılığı bir nevi sanayileştirdiği ve bunun sektör haline geldiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Bu dönemde dokuma kumaşlarıyla ünlene ve isimlerini üretildiği bölgelerden alan kumaş türleri vardı. Örneğin; Mısır işi kumaşlara *Kıbtî*, bu kumaşla yapılan elbiselere *Kıbtîyye*³⁵, Bahreyn taraflarındaki Katar adlı köyde dokunan kumaşlara *Kıtrıyye*³⁶, Suhâr'da dokunan kumaşlara Su-harî, Fedek dokumalarına ise *Fedekiyye*³⁷ denilmekteydi.

Yemen bölgesi dokumacılıkta özel bir yere sahipti. Araştırmalarımızda pek çok kıyafetin Yemen dokumalarına ait kumaşlardan dikildiği sonucuna ulaştık. Örneğin, Yemen'in Taiz yakınlarındaki Sehul kasabasında dokunan pamuklu kumaşlara *Sehuliyye*³⁸,bürdeleriyle meşhur Necran dokumalara *Necraniyye*³⁹, Yemen'e komşu Hadramevt işi bürdelere *Hadramî*⁴⁰ isimleri verilmektedir. Yine, Yemen'e özgü kumaşlarla yapılan elbiseler çeşitli isimlerle anılırdı. *Meracil* adıyla bilinen Yemen kumaşından *murt*⁴¹ yapılırdı.⁴² Hz. Peygamber'in Veda Haccında *Hibera* adı verilen Yemen bürdesi giydiği, *asb* adı verilen özenle boyanmış Yemen kumaşından hükümdarlara çizgi desenli elbiseler dikildiği rivayet edilmektedir.⁴³

Halı dokumacılığı Araplarda yaygın bir el sanatı değildi. Çöl ikliminin hakim olduğu Arabistan yarımadasında halıdan ziyade ince kilim

³⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 278; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. II, s. 604; Nadir Özkuyumcu, "Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Sadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul, 2007, c. II, s. 224.

³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. IV, s. 72.

³⁶ Hatipoğlu, *İbn Mace Tercüme ve Şerhi*, c. II, s. 225

³⁷ Küçükosmanoğlu, *Zanaatlar*, s. 33.

³⁸ Neşet Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1957, s. 38.

³⁹ Hatipoğlu, *İbn Mace Şerhi*, c. IV, s. 304.

⁴⁰ Taberi, *Tarih*, c. IV, s. 197; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 444.

⁴¹ Yünden yapılan, kadınların ev dışında giydiği elbisedir.

⁴² Buhârî, *Sahih*, Tarih, 1, 98; Salat, 13; Taberî, *Târih*, c.II, s. 581; Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 174.

⁴³ Davutoğlu, *Sahihu Müslim*, c. VII, s. 515; Küçükosmanoğlu, *Zanaatlar*, s. 37.

veya hasırların daha çok kullanıldığı söylenebilir.⁴⁴ Nitekim, Hz. Peygamber'in yaygısının yüzünde iz bıraktığı ile ilgili rivayetler⁴⁵ halı yerine kullanılan yaygıların yün ya da pamuklu dokumalar dışında hasır örnekleri olduğu bilinmektedir. Bu gün olduğu gibi söz konusu dönemde de halı dokumacılığı sanatıyla meşhur bölge İran'dı. Hz. Ömer ordularının Medain'i fethinden sonra ganimetler arasında son derece büyük ipekten dokunmuş altın, gümüş ve değerli taşlarla süslenmiş bir halının var olduğu aktarılmaktadır.⁴⁶

Hanımlar sadece yün değil, hurma yapraklarını işleyerek de birtakım ev malzemeleri üretmişlerdir. Ümmü Subeyye ismiyle künyelenmiş Havle bt. Kays'ın "*Resûlullâh zamanında, Hz. Ebû Bekir döneminde ve Hz. Ömer'in halifeliğinin ilk yıllarında biz ashap kadınları mescitte toplanarak bazen eğiricilikle, bazen de hurma yaprağı örmekle iştiğal ederdik...*"⁴⁷ ifadesi bu konuya açıklık getirmektedir. Havle bt. Kays'ın sözleri kadınların el sanatları hakkında bazı tahmin yürütebilmemiz açısından önemlidir. Hanımların mescitte toplanarak maharetlerini burada icra etmeleri, el sanatlarını birbirlerinden öğrenmeleri fırsatını doğurmuştur. Bugünkü tabirle halk eğitim kursları denilen el sanatları geleneğinin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan eğitim faaliyetlerinin Mescidü'n-Nebevî de başladığını ifade etmek abartı olmasa gerektir. Bazı kadın sahabeler hurma yaprağı işlemeciliğiyle sürekli bir uğraşı olarak iştiğal etmiş, muhtemelen yalnızca kendi ev ihtiyaçlarını karşılamamanın ötesinde, ticari amaçla da sepet ve hasır türü ürünler üretmişlerdir.

⁴⁴ Nebi Bozkurt, "Halı", *DİA*, İstanbul, 1997, c. XV, s. 254.

⁴⁵ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ Tirmizî, "*Süneni Tirmizî*", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Zühd, 44.

⁴⁶ Arthur Upham Pope, "Carpets: The Art of Carpet Making", *A Survey of Persian Art*, Tahran, 1977, c. VI, s. 2257-2283; Bkz. Nebi Bozkurt, "Halı", *DİA*, İstanbul, 1997, c. XV, s. 254.

⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c.X, s. 318; Kettani, *Teratib*, c. II, s. 188.

Hurma yapraklarının yanında hurma liflerinin örgü malzemesi olarak kullanılması muhtemeldir. Arap toplumunda deve ve hurma ticari ve sosyal hayatın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Kumaş Boyama

Hz. Peygamber döneminde dokunan kumaşlar bazı malzemeler kullanılarak farklı renklere boyanmaktaydı. Rivayetleri incelediğimizde kumaş boyama işini erkeklerden ziyade kadınlar icra etmektedir. Boyama işlemi hazır kumaş veya giysiler üzerine yapılmaktaydı.

Bu dönemde de halk arasında moda anlayışının var olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim “yün eğirme ve dokumacılık” başlığında da değindiğimiz gibi çarşı ve panayırların en önemli ticaret mallarından biri olan kumaşlar o dönemin modasını yansıtmakta ve bu kumaşlardan dikilen elbiseler insanların beğenisine sunulmaktaydı.⁴⁸

Kadınlar kendi çabalarıyla bazı malzemeler kullanarak kumaşları farklı renklere boyayabiliyorlardı. En çok tercih edilen renklere biri safran sarısıydı. Safran kelimesi Arapça sarı renk anlamına gelen *asfar* (أَصْفَر) kelimesinden türetilmiştir. Nitekim, Hz. Peygamber’in en çok sevdiği renk de sarıydı.⁴⁹ Bu nedenle giysilerini ve sarığını hanımlarına safranla boyattırıştır.⁵⁰ Hz. Âişe’ nin örtüsünü safranla boyadığı⁵¹ ve yine Hz. Fâtıma’nın da Yemen’den dönen Hz. Ali’yi ağırlamak için sürme sürünerek elbisesini boyadığı⁵² rivayet edilmektedir. Ayrıca kadınlar gümüş takılarını safranla boyayarak, onlara altın görünümü vermektey-

⁴⁸ İbn Abdurabbih, *İkdu'l- Ferid*, c.VII, s. 96

⁴⁹ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c.VIII, s. 425.

⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 452; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. VIII, s. 426.

⁵¹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, c. VI, s. 337.

⁵² Müslim, *Sahih*, Hac, 19; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Suayb Nesâî, “Süneni Nesâî”, *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Hac, 46; Ebu Muhammed Abdurrahman Darimî, “Süneni Darimî”, *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Menâsik, 24; Dârimî, *Sünen*, c. II, s. 69.

diler.⁵³ İddet dönemini bekleyen kadınlar *asb* denilen boyanmamış elbiseler giydiklerine⁵⁴ ve iddet dönemi bitinceye kadar kırmızı veya sarı renkle kıyafetlerini boyamadıklarına⁵⁵ ilişkin rivayetler kumaş boyamanın kadınlar için önemli bir zanaat olduğunu göstermektedir.

Kumaş boyamada kullanılan başka bir madde ise “vers” idi. Hz. Peygamber’in kendine ait çarşafını verse boyattırılmış ve hanımlarını tek tek ziyaret ettiğinde bu çarşafı yanında götürmüştür.⁵⁶

Yukarıdaki örneklerle beraber, Hz. Peygamber’in sorusu üzerine Abdullah b. Amr’ın üzerindeki elbiselerinin annesi Ümmü Abdullah tarafından boyandığını ifade etmesi⁵⁷ boyama işlemlerinin atölye ortamında değil evlerde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber’in odaya girdiğinde eşi Hz. Zeyneb’i Benû Esed kabilesinden bir kadınla birlikte “mağra” denilen kırmızı renkli toprak kullanılarak elbise boyarken gördüğüne dair rivayet, kumaş boyama işleminin zorluğu nedeni ile kadınların imece usulü ile çalıştıklarını ortaya koymaktadır.⁵⁸

Kullanılan boya malzemeleri kumaşta kalıcı olmayıp, sıklıkla yenilenmekteydi. Hz. Peygamber bazı sahabelerin rengi atmış kıyafetlerinin rengini değiştirmeleri için yıkamalarını emretmiştir.⁵⁹ Kadın sahabelerden

⁵³ Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, c.VIII, s. 477, 483.

⁵⁴ Buhari, *Sahih*, Talak 48, 49, Hayız 12, Cenaiz 30, 31; Müslim, *Sahih*, Cenaiz 34, Talak 66; Ebu Dâvud, *Sünen*, Talak 46; Nesai, *Sünen*, Talak 63, 646.

⁵⁵ Ebu Davud, *Sünen*, Talak 46; Nesai, *Sünen*, Talak 65; İbn Enes İmam Mâlik, “Muvatta”, *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992, Talak 104-108.

⁵⁶ Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, c. VIII, s. 425-426.

⁵⁷ Müslim, *Sahih*, Libas, 27; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Libâs 20; Nesâî, *Sünen*, Zinet, 96.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Libâs, 19; Ebu’l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Et-Taberanî, *el-Mu’cemü’l-Kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Bağdat, 1979, c. XXIV, s. 57.

⁵⁹ Müslim, *Sahih*, Libas, 27; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Libâs, 20; Nesâî, *Sünen*, Zinet, 96.

Ümmü Leyla da her ay entarisini, başörtüsünü ve milhefe⁶⁰sini boyamıştır.⁶¹

Mısır ve İran gibi kumaş boyamacılığının sanayileştiği bölgeler de vardı. Kumaş üstüne tahta levhalarla baskı yapım ve boyaların çabuk kurummasını sağlayan *şap* kullanma teknikleri bu bölgelerde gelişmişti.⁶²

Deri Tabaklama

Derinin işlenerek kullanılmasının tarihçesi ilk insana dayanmaktadır.⁶³ Eski Ahit'e göre Allah Âdem ve Havva'ya deriden gömlek giydirmiştir.⁶⁴ Kur'an-ı Kerim'de de insanlara göç ve ikamet etmeleri için büyük kolaylık sağlayan deri çadırları şükür gerektiren bir nimet olarak saymaktadır.⁶⁵

Derinin özellikle göçebe toplumlarda önemli bir yeri vardır. Deri; ceket, mont, ayakkabı, çarık gibi kıyafet yapımında; peynir, bal, pekmez gibi yiyeceklerin korunmasında ve su tulumları yapımında fazlaca kullanılmaktaydı.

Asr-ı saadet döneminde kadınlar arasında deri tabaklama ve bundan çeşitli malzemeler üretme hususunda yetenekli bayanlar bulunmaktaydı. Hz. Peygamber'in eşlerinden Zeyneb bt. Cahş el işlerinde yetenekli bir kadın olduğu ve deri tabakladığı rivayet edilmektedir.⁶⁶ Ayrıca Mute Savaşı'nda şehit düşen Cafer b. Ebu Talib'in eşi Esmâ bt. Umeyy'in "*Cafer ve arkadaşlarının şehit düştükleri gün, sabah uyandım, Resulullah bana geldi.*

⁶⁰ Pardösü gibi dışarda tozdan korumak için giyilen elbise.

⁶¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l- Çâbe*, c. VII, s. 259.

⁶² Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1964, c. II, İbnSeyyiddü'n- Nas, *Uyûn'ul-Eser fi Fünuni'l-Megazive's-Şemâilive's-Siyer*, Beyrut, h.1079, c. II, s. 319.

⁶³ Nebi Bozkurt, "Deri", *DİA*, İstanbul, 1994, c. IX, s. 175.

⁶⁴ Tekvîn 3: 21.

⁶⁵ Nahl 16: 80.

⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. X, s. 114; Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Kahire, h.1328, c. IV, s. 314.

*Ben kırk deri tabaklamış ve hamurumu yoğurmuştum...*⁶⁷ ifadesinden Hz. Esmâ'nın da deri tabaklama yeteneği olduğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca, kaynaklarda Hz. Sevd'e'nin de Taif derisi işlediği kaydedilir⁶⁸. Taif'in Sakîf kabilesinden Râita bt.Muâviye es-Sakafiyye de işlediği deri ürünlerini satarak ailesinin geçimine katkı sağlamaktaydı.⁶⁹ Son iki rivayetten de anlaşıldığı gibi Taif'in deri işlemeciliğinde Hicaz'ın diğer bölgelerine nazaran daha önde olduğu görülmektedir.

Derinin kötü kokusu sebebiyle tabaklama işlemi sırasında farklı bitkiler kullanılmaktaydı. Karaz (selem ağacının meyve ve yaprağı yahut küstüm otu), nar kabuğu, şap vb. deri tabaklamada kullanılan malzemelerdir⁷⁰. Hatta karazın büyük olması sebebiyle bu madde taş değirmenlerde öğütülerek kullanılırdı. Kırmızı kökleri olan bir kum bitkisi ile tabaklanmış derilere me'rut, ertî veya edîmmartî deniliyordu⁷¹. Hz. Peygamber'in evlenme teklifi için gittiği Ümmü Seleme, deri tabaklar halde olduğu için eline bulaşmış olan karazı yıkamış ve oturması için Hz. Peygamber'e içi hurma lifiyle doldurulmuş deri yastık getirmiştir.⁷²

Deri işlemeciliğinin daha ziyade evlerin muayyen bölümlerinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'i ziyarete gittiğinde odasında yarı tabaklanmış deri ve bir yığın karazın varlığından bahsetmektedir.⁷³ Sahabe kadınlarının aile bütçesine ek gelir sağlamak ve temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla deri tabaklama ile meşgul oldukları sonucuna varabiliriz.

⁶⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VIII, s.282; İbn Hişâm, *Sîret*, c. IV, s.31

⁶⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.IV, s.286; İbnü'l Esîr, *Üsdü'lĞâbe*, c. VII, s.87

⁶⁹ İbnSa'd, *Tabakât*, c.VIII, s.290; İbn Hanbel, *el-Müsned*, c.III, s.503; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c.VII, s.661.

⁷⁰ İbn Hanbel, *el-Müsned*, c. IV, s.27.

⁷¹ Bozkurt, "Deri", *DİA* c. IX, s. 175.

⁷² İbnHanbel, *el-Müsned*, c.IV, s.27.

⁷³ İbnSa'd, *Tabakât*, c.I, s.465.

Terzilik

Terzi, tekstil ürünlerini belirli ölçü ve kalıplarla dikerek giyim, kuşam, ev tekstili ürünleri, vb. şekillere dönüştüren kişilere denir. Kumaş ve derinin yapımı kadar bunların dikimi de özel bir beceri ister. Asr-ı saadette kadınlar dikiş konusunda maharetlerini sergilemiş, kıyafetlerini süslemiş ve evdeki eşyalarını kendileri dikmiştir.

Evlerde kullanılan yastık, perde, yatak gibi ürünler kadınların maharetli elleriyle hazırlanmaktaydı. Hz. Aişe üzerinde kuş resimlerinin olduğu bir kumaşı perde olarak asmış ve Hz. Peygamber üzerindeki resimlerden dolayı onu kaldırmasını istemiştir. Kibleye doğru asılmış olduğu için perdeyi kaldıran Hz. Aişe bu perdeyi keserek iki yastık haline getirmiştir.⁷⁴ Yine evinde yatak diken bir kadına Hz. Aişe'nin Allah'ın ismini anarak işe başlamasını söylemesi⁷⁵, ensar kadınlarından birinin Hz. Aişe'yi ziyaretinde Hz. Peygamber'in içi hurma lifiyle dolu tabaklanmış deriden yapılan sert yatağını görünce evine dönüp kendisinin hazırladığı içi yün bir yatak getirmesi⁷⁶ kadınların terzilik yeteneklerine verilebilecek bazı örneklerdir.

Tabaklanmış derileri giyim eşyası haline getirmek özel bir yetenek istediği için deri dikiminde belirli kadınlar uzmanlaşmıştır. Deri tabaklamadaki maharetinden daha önce bahsettiğimiz Zeynep bt. Cahş, derinin dikiminde de ustalaşmıştır. Zeynep bt. Cahş tabaklanmış deriye delikler açarak bunlardan ayakkabılar dikerek satmış, kazandığı parayı da tasadduk etmiştir.⁷⁷ Özellikle birtakım deri malzemelerin üretiminde birkaç kadının bir arada çalıştıkları görülmektedir. Örneğin evde deri dikişi yapan iki kadından birinin diğerinin eline kasten iğne batırdığına

⁷⁴ Buhârî, *Sünen*, Salat, 15, Libâs, 93; Müslim, *Sahîh*, Libâs, 88-95; Ebu Davud, Libâs, 45; Tirmizî, kıyâme, 32; Nesâî, Zîne, 111; Buhârî, *Sünen*, Libâs 91, 95; Müslim, *Sahîh*, Libâs 87; İmam Malik, *Muvatta*, İsti'zân 8 ; Nesâî, Zînet 112, 113; İbnüMace, *Sünen*, Libâs 45.

⁷⁵ Ebu Yusuf Yakub b. Sufyan el-Besevi, *Kitabu'l-Ma'rifeti't-Tarih*, Bağdat, 1975, c. II, s. 190.

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 450.

⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. X, s. 114; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. IV, s. 314.

ve eline iğne batan kadın feryatla evden dışarı fırladığına dair rivayet buna örnektir.⁷⁸

Diğer El Sanatları

Yukarıda izah ettiğimiz yaygın el sanatları dışında, başka el sanatları da kadınlar arasında az da olsa kendini göstermektedir. Bunlardan biri de resim sanatıdır. Ebu Ümame'den aktarılan rivayette, Hz. Peygamber'e eşinin gazvede olduğunu belirten ve evinin duvarına hurma ağacı resmi çizmek istediğini söyleyen bir kadından bahsedilir⁷⁹. Ayrıca dövmeciliğin bayanlar arasında moda olduğu bilindiğine göre, dövmelere şekil vermek için resim konusunda maharetli kadınların olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Zaruret durumlarında kadınlar duvar örme ve küçük çaplı inşaat işleriyle meşgul olmak zorunda kalmışlardır. Eşi savaşa gitmiş, eşini kaybetmiş ya da başka nedenlerle erkek aile ferdi bulunmayan evlerde yaşayan hanımlar eğer ekonomik durumu da yeterli değilse inşaat işlerini kendileri icra etmekteydi. Hz. Peygamber, Dûmetü'l -Cendel gazvesindeyken hanımı Hz. Ümmü Seleme kendi odasının duvarını kerpiçle örmüş ve seferden dönen Hz. Peygamber'e, bunu yabancılardan korunmak için yaptığını anlatmıştır⁸⁰.

Bununla beraber bina yapımı sırasında erkeklere yardım eden ev kadınları da bulunmaktaydı. İbn Ebi Efvâ'nın hanımı Mescid-i Nebi'nin yapımı sırasında geceleyin köleleriyle beraber taş taşımıştır⁸¹. Bu hanım vefat ettiğinde Hz. Peygamber ona övgülerde bulunmuştur.

⁷⁸ Ebu Bekr Abdurrezzak b. Hemmam b. Abdurrezzak es-San'ânî, *el- Musannef*, Beyrut, 1970-1972, c. VIII, s. 273-274; Savaş, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 77.

⁷⁹ Canan, *Kutubu Sitte Şerhi*, 7043.

⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, c.I, s. 499; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. VI, s. 284.

⁸¹ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, c. II, s. 478.

Demir işçiliğinde maharetli bir kadın olan Rudeyniyye' nin de kendi ismiyle anılan "Rudeyniyye" mızrakları yaptığı bildirilmiştir.⁸²

Özellikle erkeklerin meşgul oldukları ağır meslekleri zaman zaman kadınların gerçekleştirmiş olması sürekli bu alanlarda iştigal ettikleri anlamına gelmemelidir. Yaşadığı şartlar gereği erkek ve kadınlar bu gün olduğu gibi kendi alanlarının dışında birçok farklı mesleklerle uğraşmak zorunda kalmışlardır.

Sonuç

Kadın, tarihin her döneminde olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde de topluma katma değer anlamında önemli kazanımlar sunmuştur. İslam'ın ilk yıllarında coğrafi ve siyasî yaşam koşulları gereği çetin şartlar içerisinde yaşamını sürdüren Arap toplumu, ev içi ve dışında kadın elinin değdiği ürünlerle hem hayatını kolaylaştırmaya çalışmış hem de estetik yönünü tatmin etmiştir.

Dönemin el sanatlarını Arap yarımadasına komşu medeniyetlerdeki el sanatları ile mukayese edecek olursak, Hicaz'ın oldukça geri olduğunu ifade etmemiz gerekecektir. Zira, güçlü medeniyetlerin kurulduğu Mezopotamya, Mısır gibi coğrafyalarda üretilmiş M.Ö. yıllardan kalma ve bugün dünya müzelerinde sergilen el sanatı ürünleri, Hicaz bölgesinde söz konusu dönemde imal edilmiş ürünlerle karşılaştırılmayacak kadar ileridir. Buna rağmen kadının estetik ruhu ev içi ve dışı sanatsal ürünlerde kendini göstermiş ve toplumun sanatsal yönünü beslemiştir. Bu bazen pencereleri süsleyen perdelerdeki nakışlarla, giysi eşyalarındaki desenlerle, dokuma tezgâhlarındaki halı kilim süslemeleriyle, bazen de savaş alanlarında erkeklerin giydiği deri zırhlarla kendini göstermiştir.

Şu çok açıktır ki, Hz. Peygamber döneminde kadın üretimin içerisinde olup, bizzat Hz. Peygamber tarafından da teşvik edilmektedir. Ev

⁸² Şihabüddin Seyyid Mahmud Alûsî, *Bülûğu'l-Arab fi Marifeti AhvalilArab*, Beyrut, t.y., c. III, s.406; Küçükosmanoğlu, *Zanaaatlar*, s. 30.

eşyalarının imalatında ve süslenmesinde hayvansal ürünler önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden dokuma sanatı gelişmiştir. Güney-Kuzey ticari güzergahının uğrak yeri olan ve önemli fuarlara ev sahipliği yapan Orta Arabistan, aynı zamanda özellikle kıymetli yemen kumaşlarının revaçta olduğu bir bölgedir. Kadınlar maharetli ellerle bu kumaşlardan rengarenk elbiseler üretmişlerdir. Allah Resulü'nün özel günlerde giymiş olduğu desenli kıyafetlerde maharetli eşlerinin ellerinden çıkmıştır. O, hem eşlerini, hem de sahabe hanımlarını el sanatları noktasında cesaretlendirmiştir. El sanatlarındaki gelişim estetiği ön plana çıkarttığı gibi aile bütçesine de katkı sunmuştur.

Kadınlar seri tabaklama gibi yardımlaşma isteyen hususlar, gerekse becerilerin paylaşımı noktasında sıklıkla bir araya gelerek imece usulünü yaygınlaştırmışlardır. Bu hem bilgi ve beceri paylaşımına, hem de sosyalleşmeye katkı sağlamıştır. Birçok fonksiyon ifa eden mescidin bugünkü halk eğitim merkezlerine benzer işlevinin olduğuna dair rivayetler kayda değer bir durumdur.

Sonuç olarak, insanın fitri özelliklerinden biri olan estetik anlayışı İslam'ın ilk yıllarında kadınların maharetli ellerinde kendini göstermiştir. Bir taraftan zaruret diğer taraftan becerinin dışa vurumu şeklinde ortaya çıkan el sanatları; dokuma, boyama, deri işçiliği, terzilik, hatta resim vs. alanlarda kendini göstermiştir. Emevî, Abbasi dönemlerinde muhteşem halı, kilim, giyim ve süs eşyaları, minyatür vs. alanlardaki el sanatlarına dair atılımların temelini elbette kadim medeniyetlerin mirası kadar İslam'ın ilk dönemlerindeki cesaretlendirici yaklaşımlar oluşturmuştur diyebiliriz.

Kaynakça

- Alûsî Şihabüddin Seyyid Mahmud, *Bülûğu'l-Arab fî Marifeti AhvalilArab*, Beyrut, t.y.,
- Azizova Elnure, *Hiz. Peygamber Dönemi Çalışma Hayatı ve Meslekler*, İstanbul, 2007, (Basılmamış Doktora Tezi).
- Aynî Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Hanefî, *Umde-tü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XI, Kahire, t.y.

- Bağdadî Abdulkadir b. Ömer, *Hizanetu'l-Edeb ve Lubbu LubabiLisani'l-Arab*, tah. Abdusselam Muhammed Harun, I-XIII, Kahire, 1983.
- Besevi Ebu Yusuf Yakub b. Sufyan, *Kitabu'l-Ma'rifetie't-Tarih*, I-III, Bağdat, 1975.
- Bozkurt Nebi, "Deri", *DİA*, İstanbul, 1994, c. IX, 174-178.
- _____, "Hali", *DİA*, İstanbul, 1997, c. XV, 251-262.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, "Sahihi Buhârî", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî (ö. 255/869), *ResâilüCâhiz*(thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn), I-IV, Kahire 1979, "el-Kiyân", II, 143-182.
- Canan İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- Caroline Taborga ve Beryl Leach, *Cins Bakışı Sözlüğü*, çev. Ertuğrul Kürkçü, İstanbul, 2000.
- Çağatay Neşet, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1957.
- Darimî Ebu Muhammed Abdurrahman, "SüneniDarimi", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- Davutoğlu Ahmet, *Sahihi Müslim Terceme ve Şerhi*, İstanbul, 1980.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Es'as, "Süneni Ebu Dâvûd", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- Halil b. AhmedEbûAbdirrahmaân el- Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, I-VII, Beyrut, 1988.
- Hitti Philip, *Siyasi ve Kültürel İslam tarihi*, çev. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul, 1964.
- Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, I-II, İstanbul, 2003.
- Hatipoğlu Haydar, *İbnMaceTerceme ve Şerhi*, İstanbul, 1983.
- Heysemî Nüreddîn, *Mecma'uz-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, çev. Fikret Güneş, I-XX, İstanbul, 2010.
- İbn Abdurabbih Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi, *El-İkdü'l-Ferid*, I-VII, Kahire, t.y.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Abdullah el-Kâdî, I-XI, Beyrut, 1415.
- İbn Hacer, Ebü'l-FazlŞehabeddinAhmed el-Askalânî, *El-İsâbe fiTemyizi's-Sahâbe*, I-IV, Kahire, h.1328.
- İbn Hanbel, Ahmed Muhammed b. Hanbel, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Zeyd, "Süneni İbniMâce", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî, *Lisânü'l-Arab*, I-VII, Beyrut, 1997.
- İbnSa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, çev. Abdurrahman Elmalı ve dğr., İstanbul, 2014.
- İbn Seyyiddü'n- Nas, Uyûn'ul -Eser fi Fünuni'l-Megazive's-Şemâilive's-Siyer, Beyrut, h. 1079.
- İmam Mâlik, İbn Enes, "Muvatta", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.

- Kamacı, Fatimatüz Zehra, *Hz. Peygamber Devrinde Kadınların Süslenmesi*, İstanbul, 2014.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed, *et-Terâtibü'l-İdariyye*, çev. Ahmet Özel, İstanbul, 2003.
- Küçükosmanoğlu, Mustafa, *Hz. Muhammed Zamanında Zanaâtlar*, Konya, 1989, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, "Sahihi Müslim", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Suayb, "Süneni Nesâî", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- Özkavutcu, Şaban, *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2015.
- Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz, II. Baskı, I-IV, İstanbul, 2007.
- Pope Arthur Upham, "Carpets: The Art of CarpetMaking", *A Survey of Persian Art*, I-VI, Tahran, 1977, s. 2257-2283.
- San'ani Ebûbrâhim İzzeddin Muhammed b. İsmail Emir, *el-Musannef*, thk. HabiburrahmanA'zami, I-XI, Beyrut, 1983.
- Savaş Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, İstanbul, 1996.
- 76 _____, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul, 2004.
- OMÜİFD Taberanî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, I-XXV, Bağdat, 1979.
- Taberî, Muhammed b. Cerir b. Rüstem, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, İstanbul, 1991.f
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, "Süneni Tirmizî", *Kütübi Sitte Şerhi*, İstanbul, 1992.
- Yedi Askı, çev. Nurettin Ceviz ve dğr., Ankara, 2010.

